

ГОВІРКА СЕЛА ПРИЮТ МАГДАЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2(46)

УДК 81'282. 3

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).199–201

Поповський А. Говірка села Приют Магдалинівського району Дніпропетровської області; кількість бібліографічних джерел – 4; мова українська.

Анотація. Важливою проблемою сучасного українського мовознавства є вивчення особливостей розмаїтої системи говірок, у яких із покоління до покоління передається цінна інформація традиційної духовної й матеріальної культури корінних мешканців певного ареалу України. У зв'язку з цим видається актуальним питання про трансформаційні процеси мовної організації говірок та їхню роль у структурі основних діалектних масивів.

Мета дослідження – історичні відомості про степові говори, виникнення села Приют та його заселення, адміністративно-територіальне становлення від початку освоєння цього краю й до сьогодення.

На основі місцевого матеріалу різновікових мешканців села розглядаються основні лексико-фразеологічні, фонетичні, морфологічні, синтаксичні особливості сучасного приютського мовлення, які збігаються з рисами сталої трансформації південно-східних (степових) говорів, що були і є потужним чинником у формуванні української мовно-літературної норми. Привертається увага до впливу засобів масової інформації на місцеве мовлення.

Ключові слова: степові говори, говірка, переселенці, відомості про заснування села Приют, особливості діалектного мовлення.

Постановка проблеми. Враховуючи сучасну статистику про зникнення сіл внаслідок суспільних реформаций, безробіття і поглинання робочої сили містами України, а також міграції в інші країни, постає нагальна потреба фіксувати для історії все те, що було притаманне корінному населенню того чи іншого населеного пункту, поповнюючи кодову скарбницю української діалектології і лексикографії.

Аналіз дослідження. Сучасна діалектологічна наука має значні досягнення в освоєнні цінного фактичного матеріалу, зафіксованого в численних наукових статтях, дисертаційних дослідженнях, монографіях та словниках. Серед них питанням мовних особливостей Степової України посвячені роботи І. Бессараба, С. Бевзенка, В. Ващенко, В. Височиної, К. Глуховцевої, В. Дворянкіна, Й. Дзєндзелівського, В. Дроздовського, О. Мельничука, Я. Нагіна, А. Поповського, Т. Сікорського, Л. Терешко, В. Ужченка, Л. Фроляк, В. Чабаненка, Т. Шевченка, Б. Юрковського та ін. [Поповський 2018, с. 44–55]. На жаль, обстеження живомовних рис сільських поселень як південно-східних, так і інших діалектних масивів України лишається відкритим.

Мета статті – з'ясувати історію виникнення села Приют та його адміністративно-територіального становлення; проаналізувати характерні риси живого народного мовлення мешканців старшого й молодшого покоління села Приют з погляду лексико-фразеологічного, фонетико-морфологічного та синтаксичного нашарування, а також впливу на мовну ситуацію односельців засобів масової інформації.

Методи та методика дослідження. Основним методом дослідження є описовий з прийомами: опитування, спостереження, фіксація місцевого усного і писемного мовлення. Для відбору фактичного матеріалу використовуємо метод *дефініційного* аналізу. Дослідження семантики та структури мовних

одиниць здійснюємо за допомогою методу компонентного аналізу.

Джерелами для дослідження слугували записи від односельців з 1958 – 2020 рр., листування, оголошення, публікації в стінній та районній пресі.

Виклад основного матеріалу. Степові говірки належать до наймолодшої формації, які виникли внаслідок численних дозаселень і переселень, що інтенсивно почалися лише з XVIII – початку XIX ст. і тривають до цього часу внаслідок окупації Криму, Донбасу і постійних військових провокацій Кремля. Як відомо, українське населення приходило в цей край переважно із Середньої Наддніпрянщини, Поділля, Волині, а також із Полісся та Слобожанщини. Крім того, в освоєнні його брали активну участь і представники інших народностей [Бевзенко 1980, с. 239; див. Поповський 2018, с. 14–21].

Село Приют засноване в 1924 році переселенцями із сусідніх козацьких слобод – Чаплинки, Першотравенки, Петриківки, які виникли протягом XIX ст. і були поглинуті поміщицькими володіннями з маєтками В.Кашенка, Хренникова, Рябушкіна і помістя Покотилових.

Протягом 1908–1914 років на куплених у збіднілої поміщиці Покотилової землях оселилося кілька німецьких сімей – колишніх вихованців приюту-притулку для сиріт у м. Новомосковську. Селяни цих поселенців називали приютчанами, а їхню колонію – Приютом, поряд з якою вже існували або виникли у різний час села: Антонівка (1897 р.), Веселе (1863 р.), Вишневе (1927 р.), Грушеве (1925 р.), Іванівка (1887 р.), Новоспаське (1927–1930 рр.), Урман (1897 р.), підпорядковані за радянських часів Приютській сільській раді. Малі поселення Антонівка й Урман були знесені в 1937–1938 роках. Основними переселенцями цих сіл, окрім німців, були вихідці з Полтавщини, Катеринославщини.

У 1925 році німці-колоністи продали свої володіння і виїхали за кордон. Їхні землі придбали заможні селяни Лука Кібка та його брат Андрій, Семен Михайлець, Трохим Загорулько, Харитон Сидоренко, Андрій Чегринець, Омелько Сахно. Це були перші поселенці уже власне у селі Приют.

Масове переселення бідняків і середняків на поміщицькі землі відбулося в 1927–30 роках [Магдалинівщина, с. 283–287].

У розбудові села Приют взяли активну участь чотири покоління його мешканців. Значно зросла кількість дворів і населення. На час утворення Приютської сільської ради (1963 р.) у Приюті налічувалось 174 двори і 465 чоловік населення, у Веселому, – відповідно, – 57 і 158, у Вишневому – 15 і 45, у Грушевому – 8 і 16, в Іванівці – 164 і 462, у Новоспаському – 90 дворів і 242 чоловіки. А всього нараховувалося на той час 902 двори з населенням 2458 чоловік [Магдалинівщина, с. 296].

Відтоді минуло 59 років. Змінилося кілька державних устроїв. Змінилося й життя приютян у розбудованих заходах суверенної України. Земля і господарство реформованого колгоспу «Чкалова» були розпайовані і перейшли у приватну власність, де основні земельні масиви перейшли в руки орендарів, а місцеве населення через втрату робочих місць почало емігрувати в інші міста. Внаслідок цього на сьогодні в Приюті лишилося 809 дворів з населенням – 2284 особи, з яких переважна більшість – пенсіонери та приютські дачники. Останні проживають у Дніпрі, а з настанням весняних садово-польових робіт господарюють у спадкових батьківських обійстях.

Цілком закономірно, що живе народне мовлення корінних жителів цього поселення з покоління в покоління всотувало усталені форми говіркової системи степових говорів, але й формувало свої мовні риси.

Із німецького лексику в місцевому мовленні збереглися лише топоніми колишніх перших поселень – *Урман*, назва якого успадкувалася від першого засновника з німецьких колоністів за фахом < Uhrmann – ‘часовий майстер’; *Аніхкайт* < Einigkeit – ‘єдність’ (нині селище Маївка) – назва німецького поселення, що існувало в шести кілометрах від села Іванівки й підтримувало постійний зв’язок зі своїми приютськими одноплемінниками аж до еміграції в 1925 р.

Місцева говірка в основному збігається з літературною українською мовою, проте має й свої діалектні особливості.

Лексичні ознаки: *каблэй* – ‘людина маленького зросту’: *та то ж каблэйем Волóд’ку Рудóго називали / а не йогó брата* [АА Іванчук Л.А.]; *кабіця* – ‘літня пічка напівовальної форми для приготування їжі’: *н’іміц’і йак т’ікалі з селá / то гранáтами з’ірвáли колод’аз’ й кабіц’у* [АА Бобро І.А.]; *кидонути когось* – ‘обманути, обдурити обіцянками найманих заробітчан’: *шóхвере / н’ічим платіти / бо нас кидонúли* [АА Хоменко Н.П.]; *лахудря* – ‘неохайна дівчина, жінка’: *та то така лэхудр’а / шо олахудрит’ л’убóго по самú зав’азку*

[АА Калюга Г.О.]; *маторженики* – ‘коржики, випечені з неякісних овочевих і злакових сурогатів у часи голодомору’: *не до шміги тоб’і / Йóсите лад незалéжної Украйіни // ач’ йак швітко забу́у про маторжéники з пр’ілої картóпл’і колгóспних кагат’іу* [АА Нестеренко І.І.] та ін. У лексичному складі наявні також і фразеологічні одиниці, як-от: *навісити на калган* – ‘подати футбольний м’яч для удару головою’; *дати пас на погас* – ‘подати волейбольний м’яч над сіткою для завершального удару на майданчику суперника’: *а подáу би кап’ітан ў той момéнт та на м’ій калгáн / і був би мйáч у ворот’ах // ото йак Гриц’ Шевчéнко браў пас на погáс / то н’ісл’а йогó сіл’ного ўдáру прáвоуу / гра почінáлас’а з нової подáч’і* [АА Пш]; *свисни, Йване, ти дурніший* – ‘негативна оцінка особи, її дій, вчинків’: *сам партóргу скаж’і / а не н’ідбур’уй хитруйч’у / свісни / Йвáne / ти дурн’іший* [АА Дрофа М.І.].

Унаслідок тривалої русифікації засобами масової інформації в місцеве мовлення ввійшов і загальнономовний суржик типу *празник, время, сийчас / січас, послі, харашо, канешно, ослободиться, строїти, кароче*, а також словесні покручі *блін, кльово, обалденно, хвігня, прикольно, чувак* тощо.

Фонетичні ознаки: а) гіперичне «окання» в словах іншомовного походження в заступленні початковим [а] на [о] – *обрікóса, огронóм, окушёрка, амиа́йник / омйáн’ік, опинди́цит*, а також у заступленні початкового і середнього [у] на [о] – *очі́тел’, от’у́г, сосі’д, сорз’уч’*; б) пом’якшена вимова приголосних [д], [т], [з], [с], [л], [н] перед [ї] – *розд’і́л, пот’і́к, з’і́ма, с’і́к, сл’і́ній, сн’і́дати*; в) оглушення дзвінких приголосних у кінці слів і перед глухими – *хл’і́п, пор’і́х, пир’і́х, лèхко, вáшко* та ін.; в) ствердіння [ц’] перед [а] здебільшого в зворотній частці *с’а: см’йèца, несèца, учи́ца* і т.ін.;

г) звукосполучки *гі, кі, хі* трапляються лише в мовленні переселенців з Поділля і Волині та суржикованих односельців: *по дорогі, в книгі, скідали, торбинкі, кісткі, великій, в макухі*.

Морфологічні ознаки: а) іменники жіночого роду в орудному відмінку однини паралельно із закінченнями *-оју, -еју* мають ще усічені закінчення *-ой, -ей*, як-от: *кóхтойу – кóхтой, д’івкойу – д’івкой, н’ід солóмойу – н’ід солóмой, покр’івлейу – покр’івлèй*; б) у прийменникових конструкціях предметно-особового займенника опускається [н]: *біля йóго, на йіх, з йіми* та ін.; в) у дієсловах II дієвідміни першої особи однини теперішнього і майбутнього часу приголосні в кінці основи слова *д, з, с, т* зберігаються: *буд’у, вод’у, ход’у, воз’у, кос’у, нос’у, плат’у, верт’у; випрос’у*; г) не втрачають своєї активності дієслівні форми третьої особи однини теперішнього часу другої дієвідміни із закінченням на *-е: хóде, нóсе, прóсе, рóбе, косе*, які функціонують паралельно з літературно унормованими формами *хóдит’, нóсит’, прóсит’, рóбит’, косит’*.

Синтаксичні ознаки: а) синтаксичні конструкції порівняльного значення з прийменниками (основна форма) і безприйменникова (пара-

леньна): *ў стрібкáх у висоту Сизóненко віступив крáще за нас // і булá та д'івчина крáща всіх / сп'івáла Над'їя крáще всіх* [АА Пш]; б) протиставний сполучник *але* здебільшого заступається протиставними сполучниками *а, та, так, ну*: *шукáв-шукáв та не знайшов тогó блокнóтика / їе лішн'їй зóшит / а не дам тоб'ї* [АА Пш]; *хот'їў зрубáти стару́ вішн'у / так мáти не далі* [АА Яценко І.М.]; сполучник *шо* переважає над літературно-нормативним *що*: *казáла т'їтка Нáст'а / шо в лáвку ўже хл'їн привезлі* [АА Самарський П.З.].

Висновки. Отже, говірка села Приют сформувалася на основі тих живомовних чинників, які властиві наймолодшій формації степових говорів, що виникли внаслідок доселень і переселень, і своєю мовною організацією була близька до середньонадніпряньських, активно сприяла утвердженню загальнонаціональної мовно-літературної норми, зберігаючи і поповнюючи лексичні, фонетико-морфологічні та синтаксичні особливості як

загальнонаціонального, так і місцевого мовлення. Проте далися взнаки і заходи тривалої русифікації засобами масової інформації, що створює багатий ґрунт для деформуючого суржика й появи словесних покручів, оскільки питання повнокровного функціонування української мови в суверенній Україні вже тридцять років блокується ревними охоронцями «руссаго мира» як зовні, так і своїми ж прихильниками Кремля. Більше того, нові землевласники використовують дешеву найману роботу силу (бомжі, роми, заробітчани з різних регіонів). Унаслідок цього різко скорочується місцеве народонаселення, у традиційне живе мовлення приютян уходять специфічні риси жаргонного мовлення заробітчан. А поки що питання подальшої життєдіяльності і працевлаштованості мешканців села Приют, їхнього добробуту, культури тримається на самопливі реформ, а село чекає на турботливого господаря землі як від державних, так і місцевих гілок влади суверенної України.

Література

1. АА – Авторський архів: [АА Пш – Приютська школа; АА+ прізвища інформаторів: Бобро І.А., Іванчук Л.А., Нестеренко І.І. та ін.].
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 246 с.
3. Магдалинівщина: Короткий нарис / Упорядк.: В.М. Горенок, П.В. Коніщук, В.І. Мороз. Дніпропетровськ: Пороги, 2008. 385 с.
4. Поповський А.М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови. Дніпро: Ліра, 2018. 324 с.

References

1. AA – Avtorskyi arkhiv [Author's archive]: [AA Psch – Pryiut School; AA+ names of informants: Bobro I.A., Ivanchuk L.A., Nesterenko I.I. etc.] [in Ukrainian].
2. Bevzenko S.P. (1980) Ukrainska dialektolohiya [Ukrainian dialectology]. Kyiv: Vyscha shkola. 246 s. [in Ukrainian].
3. Mahdalynivshchyna: Korotkyi narys (2008 [Mahdalynivshchyna: Short essay] / Uporiadnyky: V.M. Horenok, P.V. Konishchuk, V.I. Moroz. Dnipropetrovsk: Porohy. 385 s. [in Ukrainian].
4. Popovs'ky A.M. (2018) Pivdennoukrainski dzherela v istorii formuvannia ukrainskoi literaturnoi movy [South Ukrainian sources in the history of the formation of the Ukrainian literary language]. Dnipro: Lira. 324 s. [in Ukrainian].

THE PATOIS OF PRYIUT VILLAGE OF MAHDALYNIVSKY DISTRICT OF DNIPROPETROVSK REGION

Abstract. An important problem of modern Ukrainian linguistics is the study of the peculiarities of a diverse system of dialects, in which valuable information of the traditional spiritual and material culture of the indigenous inhabitants of a certain area of Ukraine is passed from generation to generation. In this regard, the question of the dynamic processes of linguistic organization of speech and their role in the structure of the main dialect arrays seems relevant.

The purpose of the study is historical information about the steppe dialects, the origin of Pryiut village and its settlers and the administrative-territorial formation from the beginning of the development of this region to the present.

Based on the local material of the villagers of different ages, the main lexical and phraseological, phonetic, morphological, syntactic features of modern speech of Pryiut inhabitants are considered, which coincide with the features of constant transformation of south-eastern (steppe) dialects, which were and are a powerful factor in forming Ukrainian linguistic and literary norms. Attention is drawn to the influence of mass media to the local speech.

Keywords: steppe dialects, subdialect, settlers, information about the foundation of Pryiut village, features of dialect speech.

© Поповський А., 2021 р.

Анатолій Поповський – доктор філологічних наук, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дніпро, Україна; a.popovskiy@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-7815-1891>

Anatoliy Popovskiy – Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian Studies and Foreign Languages, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine; a.popovskiy@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7815-1891>